

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

مدیریت چرا در مراتع

موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور

۱۴۰۱

نشریه ترویجی

۹۵۷

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

مدیریت چرا در مراتع

سید محمدرضا حبیبیان

۱۴۰۱

سرشناسه	حبیبیان، سیدمحمدرضا، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور	مدیریت چرا در مراتع / نویسنده سیدمحمدرضا حبیبیان؛ سرویراستار ترویجی نصیبه پورفاتح؛ ویراستار ترویجی فرانک صحرایی؛ ویراستار ادبی مهشید شیرمحمدلو؛ تهیه شده در معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی؛ [برای] سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی.
مشخصات نشر	تهران : سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، نشر آموزش کشاورزی، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	۳۶ ص؛ مصور (رنگی)، عکس (رنگی).
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۷۹۴۹-۵۳-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیپا	
موضوع	مرتع و مرتع‌داری
موضوع	Pastures :
شناسه افزوده	سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی
شناسه افزوده	سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معاونت ترویج
شناسه افزوده	سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی.
رده بندی کنگره	نشر آموزش کشاورزی.
رده بندی دیویی	SB۱۹۹
شماره کتابشناسی ملی	۶۳۶/۲۰۲
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا	۸۸۱۵۸۶۷

ISBN: 978-622-7949-53-7

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۹۴۹-۵۳-۷

نشر آموزش کشاورزی

عنوان: مدیریت چرا در مراتع
نویسنده: سید محمد رضا حبیبیان
مدیر داخلی: ویدا همتی
سرویراستار ترویجی: نصیبه پورفاتح
ویراستار ترویجی: فرانک صحرایی
ویراستار ادبی: مهشید شیرمحمدلو
تهیه شده در: معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی
ناشر: نشر آموزش کشاورزی
صفحه آرا: شهره حکیمی
شمارگان: محدود
نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۱
مسئولیت درستی مطالب با نویسنده است.

شماره ثبت در مرکز فن آوری اطلاعات و اطلاع رسانی کشاورزی ۶۱۴۵۱ به تاریخ ۱۴۰۱/۰۲/۰۴ است.

نشانی: تهران، خیابان آزادی، بین نواب و رودکی، پلاک ۲۰۵، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

تلفن: ۶۶۴۳۰۴۶۵ | تلفکس: ۶۶۴۳۰۴۶۴ | کد پستی: ۱۴۵۷۸۹۶۶۸۱

مخاطبان

◀ مرتع داران

◀ کارشناسان و مروجان پهنه‌های تولیدی

اهداف آموزشی

◀ شما در این نشریه با اصول مدیریت چرا در مراتع آشنا می‌شوید.

فهرست

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۷
مدیریت چرا یعنی چه؟.....	۷
مدیریت چرا چه فایده‌های دارد؟.....	۸
اگر بخواهیم مدیریت چرای خوب در مرتع داشته باشیم، باید چه کارهایی انجام دهیم؟..	۹
زمان چرا.....	۹
پراکنش مکانی چرا.....	۱۲
نوع و ترکیب دام.....	۱۶
تعداد دام.....	۱۸
روش‌های چرای.....	۲۰
۱- چه زمانی باید دام وارد مرتع شود؟.....	۲۴
۲- توقف دام در مرتع چه مدت زمانی ادامه دارد؟.....	۲۵
۳- چه زمانی باید دام از مرتع خارج شود؟.....	۲۷
خلاصه مطالب.....	۳۴
خودآزمایی:.....	۳۶

مقدمه

یکی از شیوه‌های رایج بهره‌برداری از مراتع، استفاده چرایي از مراتع برای نگهداری و پرورش دام است. استفاده چرایي از مراتع، چون منبع درآمدی مهمی برای مرتع‌داران شناخته می‌شود. در سال‌های اخیر، بهره‌برداری از مراتع مطابق چندانی با اصولی علمی مدیریت چرا نداشته است؛ بنابراین، لازم است که چرای دام در مرتع، از روش‌های اصولی و صحیح مدیریت چرا پیروی کند.

مدیریت چرا یعنی چه؟

مدیریت چرا یعنی مدیریتی که در آن، تعادل دام و مرتع منجر به استفاده مناسب و مداوم از مراتع شود، بدون اینکه گیاهان و خاک مرتع آسیبی ببینند.

مدیریت چرا چه فایده‌های دارد؟

علوفه سالانه هر مرتع محدود است و پاسخ‌گوی چرای تعداد مشخصی دام در بازه زمانی معینی است. پس بهتر است که از ظرفیت چرای مرتع آگاهی داشت. برای نمونه، اگر در یک مرتع سالانه، ۱۵۰ کیلوگرم علوفه خشک در هر هکتار تولید می‌شود و در نظر بگیریم که پنجاه درصد آن یعنی ۷۵ کیلوگرم آن طی فصل چرا برداشت شود؛ در نتیجه، لازم است که تعداد دام یا ظرفیت چرا طی فصل چرا، بر مبنای ۷۵ کیلوگرم تنظیم شود. باید در نظر داشته باشیم که در آخر زمستان و اوایل بهار، گیاهان نیاز به مواد غذایی برای رشد دارند و درضمن، زمین هم مرطوب و به اصطلاح، خیس و گل‌وشل است؛ از این‌رو، اگر دام در مرتع راه‌پیمایی کند، خاک مرتع سفت و فشرده می‌شود و گیاهی سبز نخواهد شد و گیاهان تازه‌سبزشده نیز با ریشه از خاک بیرون می‌آیند. بنابراین، بهتر است در ماه‌های آخر زمستان و اوایل بهار، از تغذیه دستی و جیره غذایی برای تغذیه دام‌ها استفاده شود. برخی از گیاهان به چرای دام، بسیار حساس هستند و به سرعت آسیب می‌بینند و در صورت ادامه چرا، از بین می‌روند، اما گونه‌های دیگر چرای دام را به خوبی تحمل می‌کنند و حتی از آن سود می‌برند. مدیریت چرا سبب تولید علوفه بیشتر و بهتر برای اقتصادی کردن مرتع‌داری می‌شود.

اگر بخواهیم مدیریت چرای خوب در مرتع داشته باشیم، باید چه کارهایی انجام دهیم؟

در این خصوص، باید چندین راهکار را در نظر گرفت که در ادامه، در بخش های مختلف این نشریه به توضیح آنها پرداخته می شود.

زمان چرا

در مرحله نخست، باید به زمانی که دام می تواند از مرتع چرا کند، توجه شود. زمانی که برای چرای دام در نظر گرفته می شود، بسیار اهمیت دارد. بهترین زمان چرا، هنگامی است که گیاهان موجود در مرتع و خاک مرتع، آمادگی لازم را برای چرا داشته باشند. به همین منظور، گیاهان باید مراحل اولیه رشد را سپری کرده باشند؛ ضمن اینکه خاک مرتع گل و شل نباشد و به اصطلاح خاک مرتع، گاورد شده باشد تا بر اثر حرکت دام، خاک سفت و فشرده نشود و هوا وارد خاک شود و با حرکت دام، بذره های گیاهان مرغوب بهتر وارد خاک شده تا برای سال بعد سبز شوند. در این صورت است که مرتع آمادگی چرای دام را می یابد و در این زمان، اگر دام برای چرا وارد مرتع شود، هیچ مشکلی ندارد. از یک سو، دام ها از علوفه بیشتر و باکیفیت تری استفاده می کنند و افزایش وزن می یابند که موجب افزایش درآمد دامدار می شود. از سوی دیگر، خاک مرتع آمادگی رشد و نمو برای گیاهان را می یابد.

چرای پیش از موعد، چرای دیرتر از موعد، چرای طولانی مدت و خارج از فصل، همگی از مواردی هستند که به مرتع آسیب می رسانند و سبب زوال و نابودی مرتع می شوند. گیاهان خاردار و خشبی، جای گیاهان مرغوب مرتعی را می گیرد و فضاهای خالی از پوشش گیاهی، در مرتع آشکار می شود (شکل ۱). در این شرایط، هنگام بارندگی، بیشتر بذره های گیاهان خوب و باکیفیت و همچنین خاک مرتع، شسته شده و سنگ خاک بیشتری آشکار می شود. چنانچه مرتع داران بخواهند از چنین

مکانی برای چرا استفاده کنند، کفاف علوفه مورد نیاز دام را نمی‌دهد و لازم است که از تغذیه دستی به‌ویژه جو، کنسانتره و پس‌چر مزارع، برای تامین نیاز دام‌ها استفاده کنند. در این شرایط، چون بیشتر مرتع‌داران تمایل به نگهداری و پرورش دام دارند و حاضر به ترک شغل خود نیستند، از نظر تامین معاش، به مضیقه خواهند افتاد. پس میزان اهمیت رعایت زمان چرا یا فصل چرای دام مشخص می‌شود و لازم است دامداران نیز به این موضوع اهمیت زیادی بدهند. کوچ زود هنگام عشایر یکی از مواردی است که سبب ورود پیش از موعد دام به مراتع ییلاقی و در نتیجه، چرای زودرس یا پیش‌رس می‌شود که متأسفانه در تخریب مراتع ییلاقی به‌شدت تاثیر دارد. به‌هر حال، کوچ زود هنگام عشایر نیز دلایلی دارد.

شکل ۱- تخریب مرتع در صورت رعایت نکردن اصول مدیریت چرا

دلایل کوچ زود هنگام عشایر به مراتع ییلاقی چیست؟

عوامل زیادی نظیر گرمی هوا و کمبود آب، خشک‌سالی و کمبود علوفه در مراتع

قشلاقی، ترس از چرانده شدن دام‌های روستاییان هم‌جوار و دیگر عشایر غیرمحق در مراتع و جز این‌ها، موجب کوچ زودهنگام به مراتع ییلاقی می‌شوند (شکل ۲). در چنین شرایطی، به سبب سردی هوا، هنوز مراتع ییلاقی آمادگی ورود دام و چرا را ندارند و ورود زودهنگام دام به این مراتع، موجب تخریب و نابودی پوشش گیاهی خواهد شد. از این‌رو، هماهنگی بین سازمان‌های امور عشایر، سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و فرمانداری‌ها با نمایندگان عشایر، برای اجرای هر چه بهتر تقویم کوچ ضروری است.

شکل ۲- کوچ زود هنگام عشایر به مراتع ییلاقی

روی هم‌رفته، بیشتر متخصصان مرتع‌داری معتقد هستند که وضعیت مراتع ایران خوب نیست، نفس کشیدن مراتع سخت شده است و بهبود آن نیاز به همکاری و مشارکت همه ارگان‌ها دارد تا روند تخریب و آسیب به مراتع متوقف شود و شادابی و نشاط بار دیگر به این ثروت خدادادی بازگردد. شکل ۳ یک مرتع ییلاقی شاد، بانشاط و سلامت را نشان می‌دهد.

شکل ۳- یک مرتع ییلاقی شاد و بانشاط و سالم در تصویر؛ آلاله خزنده و گل‌های زرد خودنمایی می‌کنند.

پراکنش مکانی چرا

در مرحله دوم، باید به مکان و محل قابل چرای دام توجه کرد. مکانی که برای چرای دام در مراتع منظور می‌شود، اهمیت بسیاری دارد. در واقع، هدف اصلی از این موضوع، استفاده یکنواخت از سطح مرتع است. به همین سبب، بهره‌برداری از مراتع دشتی که به‌طور معمول، هوای کم‌وبیش گرم‌تری نسبت به مراتع کوهپایه‌ای و کوهستانی دارند، باید در اوایل فصل چرا باشد. در نوبت بعدی و در اواسط فصل چرا، باید از مراتع کوهپایه‌ای استفاده شود که هوای معتدل‌تری دارند. در اواخر فصل چرا نیز باید از مراتع کوهستانی بهره‌برداری شود زیرا هوای سردتری دارند. رعایت نکردن تقویم ذکرشده، سبب تخریب پوشش گیاهی و خاک خواهد شد و در نتیجه، تولید علوفه مرتع هر سال، کمتر از گذشته خواهد شد و مرتع‌دار باید تعداد دام خود را کم کند یا اینکه نیاز دام خود را با تغذیه دستی، جبران کند؛ به‌هرروی، مرتع‌دار از نظر اقتصادی ضرر خواهد کرد.

به وضوح دیده می شود که دام ها، همه گیاهان و قسمت های گیاهی را چرا نمی کنند که بخشی از گیاهان و قسمت های گیاهی را ترجیح می دهند. آنها همچنین ترکیبی از گیاهان را برای چرا انتخاب می کنند. پراکنش گیاهان در مکان های مختلف، متفاوت است و تحت تاثیر عواملی نظیر پستی و بلندی، نوع خاک، جهت شیب و شکل و سابقه چرا در منطقه قرار دارد.

استفاده غیر یکنواخت دام از مرتع (شکل ۴)، همواره یکی از مسائل اصلی پیش روی مرتع داران بوده است. در بسیاری از مراتع، اجرای عملیاتی همچون نمک گذاری، ایجاد آبشخور و جز این ها، انجام موجب بهره برداری یکنواخت از مرتع شده و در نتیجه، بدون کاهش تعداد دام، مرتع اصلاح می شود.

شکل ۴- استفاده غیر یکنواخت دام از مرتع

عواملی که موجب استفاده غیر یکنواخت دام از مراتع می شوند عبارتند از:

– فاصله از منابع آب (چشمه، چاه، رودخانه یا آبشخور دام)

باتوجه به نوع دام استفاده کننده و همچنین وضعیت پستی و بلندی مرتع، منابع آب شرب دام باید به طور یکنواخت و با فاصله مشخص (شکل ۵) در مرتع پراکنده باشند؛ وگرنه، دام نمی تواند از علوفه تمامی سطح مرتع، یکنواخت استفاده کند. در بخش هایی از مرتع که فاصله از منابع آب کم است، استفاده چرای دام از گیاهان بیش از اندازه معمول است. در حالی که در بقیه بخش هایی از مرتع که فاصله از منابع آب زیاد است، استفاده چرای دام از گیاهان کمتر از حد معمول است.

شکل ۵- فاصله مناسب از منابع آب و آبشخور، یکی از راه های استفاده یکنواخت از مراتع است.

– ناهموار و صخره ای بودن مرتع

به طور معمول در مراتع هموار و مسطح، نسبت به مراتع ناهموار و پرشیب و صخره ای (شکل ۶)، استفاده چرای دام بیشتر است و این عامل، به طور طبیعی سبب استفاده غیر یکنواخت دام از مرتع می شود. در این شرایط، چوپان نقش اصلی را در استفاده یکنواخت دام از مرتع دارد (شکل ۷).

شکل ۶- مرتع ناهموار و پرشیب و صخره‌ای سبب استفاده غیریکنواخت دام از مرتع می‌شود.

شکل ۷- نقش چوپان در هدایت گله برای استفاده یکنواخت از علوفه مرتع

- نوع متفاوت گیاهان در مرتع

به طور معمول، دام‌ها نخست از گیاهان خوش‌خوراک چرا می‌کنند. در مرتعی که گیاهان متنوعی دارد، چرای لکه‌ای رخ می‌دهد و دام از گیاهان با خوش‌خوراکی متوسط، کمتر استفاده می‌کند. به همین منظور، استفاده از مراتع در چهارچوب سیستم چرای تناوبی توصیه می‌شود تا دام از همه گیاهان مرتع، به طور یکنواخت چرا کند.

- نوع نامناسب دام

هر مرتع، بنا بر به نوع گیاهان، پستی‌وبلندی و شرایط آب‌وهوایی خاص خود، مناسب چرا برای نوع به خصوصی از دام است. چنانچه نوع دام متناسب با نوع مرتع انتخاب نشوند، استفاده غیر یکنواخت از مرتع را در پی خواهد داشت.

- تغییرات دما

گرمای زودرس در مراتع قشلاقی و سرمای زودرس و دیررس در مراتع ییلاقی، سبب تغییر در تقویم کوچ شده و همین تغییر به استفاده غیر یکنواخت از مرتع منجر می‌شود. روی هم رفته، چوپان می‌تواند نقش بسیار مهمی در هدایت گله در مکان‌های مختلف مرتع و همچنین استفاده یکنواخت از علوفه در تمامی سطح مرتع داشته باشد.

نوع و ترکیب دام

در مرحله سوم، باید نوع و ترکیب دام چراکننده در مرتع توجه شود. نوع دام یکی از موارد مهم در تعیین ظرفیت چرای مراتع است و به همین سبب، در مدیریت چرا بسیار اهمیت دارد. هر نوع دام، گیاهان مرتعی خاصی را چرا می‌کند و آن گیاهان را بر سایر گیاهان موجود در ترکیب گیاهی، ترجیح می‌دهد. شتر بیشتر گیاهان زبر، شور و خاردار را چرا می‌کند. گاو، گیاهان علفی برگ‌باریک و نرم را بیش از سایر گیاهان چرا می‌کند. گوسفند پهن‌برگان علفی و ترد و بز سرشاخه‌های بوته‌ها و درختچه‌ها و بیشتر گیاهان خشبی را چرا می‌کند؛ بنابراین در مدیریت چرا، باید نوع دام متناسب با نوع گیاهان مرتعی انتخاب شود تا از علوفه

تولیدی در سطح مرتع کامل و یکنواخت استفاده شود. برای نمونه، اگر مراتع منطقه، کوهستانی است یا آبوهوای گرم و بارندگی کم دارد، در ترکیب گله باید تعداد بز نسبت به تعداد گوسفند بیشتر باشد و اگر مرتع دشتی و کوهپایه‌ای است یا آبوهوای معتدل با بارندگی مناسب دارد، بالعکس باید تعداد گوسفند نسبت به بز در ترکیب گله بیشتر باشد. گاهی ممکن است نوع گیاهانی که در مرتع رویش می‌کنند، متفاوت باشد؛ در این صورت، چند نوع دام می‌توانند از مرتع استفاده کنند. اگر نوع دام با نوع گیاهان چراشونده هم‌خوانی نداشته باشد، در طولانی‌مدت، ممکن است تغییرات ناخواسته‌ای در گیاهان مرتعی به وجود آید که از نظر مقدار و مرغوبیت، اثر منفی بر علوفه تولیدی از مرتع بگذارد. برای نمونه، اگر ترکیب گیاهی مرتع بوته‌زار و درختچه‌زار باشد و به‌طور مداوم، گاو یا گوسفند از آن بهره‌برداری کنند، این‌گونه چرا در طولانی‌مدت موجب افزایش میزان بوته‌ها و درختچه‌ها در مرتع می‌شود و مقدار علوفه قابل‌استفاده برای گاو و گوسفند را کاهش می‌دهد زیرا گاو و گوسفند، از این نوع گیاهان کمتر استفاده می‌کنند و همین موضوع سبب می‌شود که این نوع دام‌ها، دچار گرسنگی شوند و وزن لاشه دام کاهش یابد و به‌شدت بر اهداف اقتصادی گله تاثیر بگذارد. روی‌هم‌رفته، دو عامل مهم در انتخاب نوع دام مناسب موثر هستند: یکی، وضعیت اقتصادی دامدار و دیگری، وضعیت محیطی مرتعی که دام در آن چرا می‌کند. بر اساس این دو عامل، مرتع‌دار، ترکیب و نوع دام مناسب را برای چرا در یک منطقه معین می‌کند.

در انتخاب نوع دامی که در مرتع چرا می‌کند، باید به موارد زیر توجه شود:

- نوع و ترکیب گیاهان مرتعی

هر نوع دام، نوع خاصی از علوفه را به سایر انواع علوفه، ترجیح می‌دهد. به‌طورمعمول، گاو گیاهان خانواده گندمیان را بیش از سایر گیاهان مصرف می‌کند و گوسفند و بز نیز به‌ترتیب، پهن‌برگان علفی و سرشاخه‌های بوته‌ها را ترجیح می‌دهند؛ بنابراین در مدیریت چرا، باید نوع دام متناسب با نوع گیاهان مرتعی و ترکیب پوشش گیاهی انتخاب شود تا از علوفه تولیدی در سطح مرتع کاملاً استفاده شود.

- فاصله از منابع آب (چشمه، چاه، رودخانه یا آبشخور دام)

تعداد محل‌های شرب و فواصل آنها از همدیگر، به شرایط منطقه، نوع دام و وضعیت پستی و بلندی مرتع بستگی خواهد داشت. روی هم رفته، به سبب آنکه گوسفند و بز قادر به طی مسافت بیشتری نسبت به گاو هستند، در مراتع مخصوص این دام‌ها نیز تعداد آبشخور کمتری نسبت به مراتع مخصوص چراي گاو وجود دارد.

- وضعیت ناهمواری و صخره‌ای بودن مرتع

در مراتع کوهستانی صعب‌العبور و سنگلاخی و صخره‌ای که گوسفند و گاو و دیگر دام‌ها نمی‌توانند در آن‌ها چرا کنند یا به سختی می‌چرند، بز به راحتی می‌چرد و این گونه مراتع مناسب بزها است.

- قیمت دام در بازار

قیمت گوشت در بازار، تعیین‌کننده پرورش و نگهداری نوع ویژه‌ای از دام است. در این شرایط، مرتع‌دار درباره نسبت فراوانی نوع خاصی از دام در ترکیب گله تصمیم می‌گیرد، تا نگهداری گله مقرون به صرفه اقتصادی باشد.

- بیماری‌های دامی

در برخی از موارد، شیوع بیماری خاصی برای نوع دام خاص، موجب می‌شود که مرتع‌دار درباره فراوانی نوع خاصی از دام در ترکیب گله تصمیم بگیرد تا آسیب کمتری را از نظر اقتصادی متحمل شود.

تعداد دام

در مرحله چهارم، باید به تعداد دامی که می‌توانند در مرتع چرا کنند، توجه شود. بنا بر میزان وسعت مرتع، مکان و وضعیت آب و هوایی مرتع، تعداد دام چراکننده در مرتع متفاوت است. با توجه به موارد یادشده، هر مرتع توان و ظرفیت خاصی دارد. چنانچه بیش از توان مرتع، از آن بهره‌برداری شود، مرتع طی چند سال تخریب می‌شود و اگر چرا مدیریت نشود، در سال‌های آینده، فشار چرا سبب می‌شود که مرتع توان

کمتری برای چرای دام داشته باشد (شکل ۸). روی هم رفته، هیچ مرتع داری تمایل به چنین وضعیتی ندارد زیرا از سالیان دور، مرتع داری در ایران یک حرفه و شغل بوده است و ترک این شغل مشکلات زیادی را برای خانوار مرتع داران ایجاد می کند. انتخاب صحیح تعداد دام در مرتع، یکی از مهم ترین تصمیماتی است که دامدار در یک برنامه مدیریت چرای اصولی می تواند بگیرد. مرتع داران باید متناسب با ظرفیت چرای مشخص شده در طرح های مرتع داری، دام وارد مرتع کنند. اگر این مقدار بیشتر از تعداد دام مجاز توصیه شده در کتابچه طرح های مرتع داری باشد، طی چند سال، مرتع تخریب خواهد شد. شاید در سال اول و دوم، تصور بر این باشد که هرچه تعداد دام بیشتر باشد، سود اقتصادی بیشتری نصیب دامدار خواهد شد؛ اما در سال های آینده، بدون شک کمیت و کیفیت گیاهان مرتعی، کاهش می یابد که در کل، به ضرر مرتع دار است و به شدت روی درآمد اقتصادی تاثیر منفی می گذارد. پس، مرتع داران باید به موضوع تناسب تعداد دام با ظرفیت چرا، توجه داشته باشند تا مرتع همیشه سالم بوده و برای سالیان زیادی، توان بهره برداری را برای چرای دام داشته باشد.

شکل ۸- تعداد دام بیش از ظرفیت مرتع باعث تخریب مرتع می شود.

روش‌های چرای

در مرحله پنجم، باید به روش‌هایی که دام می‌تواند در مرتع چرا کند، توجه شود. چرای تمام‌فصل، در بیشتر مراتع کشور متداول است و دام‌ها در تمام طول سال، در مرتع چرا می‌کنند. این روش چرای سبب بیشترین تخریب و از بین رفتن پوشش گیاهی، به‌ویژه در اراضی حریم روستا و اراضی مرتعی پیرامون زمین‌های زراعی شده است. بر همین اساس، روش‌های چرای مختلفی مطرح شده‌اند تا جایگزین این شیوه چرا شوند. روش‌های چرای مطرح، الگوهای هستند که در آن‌ها، دوره‌های چرا و چرا نکردن در یک فصل چرا اجرا می‌شود و این الگوها باید طوری تنظیم شوند که موجب پراکنش مناسب دام در سطح مرتع شوند و تقویت گونه‌های مرغوب را در پی داشته باشند. یک روش چرای، شدت و تکرار چرا را بر گونه‌های گیاهی خاصی مدیریت کرده و پراکنش دام در مرتع را اصلاح می‌کند. اهداف یک روش چرای خوب، بهبود وضعیت پوشش گیاهی، خاک و توسعه پایدار منابع است.

تاثیر روش‌های چرای تناوبی و مداوم و نیز شدت‌های مختلف چرا بر تولید گیاهان مرتعی، بارها بررسی شده است و گفته می‌شود که در شرایط عادی، اثر روش چرای تناوبی در مدیریت مراتع، بهتر از روش چرای مداوم است.

دانش بومی مرتع‌داران، شرایط اقتصادی و وضعیت طبیعی مراتع، از موارد بااهمیتی بوده که نیازمند توجه کافی در روش‌های چرای هستند. بهره‌برداری اصولی و مدیریت چرای مراتع، در گرو رعایت همین موارد است. بر همین اساس، مرتع‌داران باید روش چرای مناسبی که بیشترین استفاده از مرتع با کمترین صدمه به مراتع و دام‌های چراکننده را در پی داشته باشد، برنامه‌ریزی کنند و تدارک ببینند.

در انتخاب یک روش چرای مناسب، باید به ویژگی‌های مهم زیر توجه کرد:

- براساس مرحله رشد گیاهان تنظیم شده باشد.

- با نوع گیاهان موجود در مرتع متناسب باشد.

- با شرایط خاک، فرسایش و سایر ویژگی‌های منطقه سازگار باشد.
- باید موجب بهبود بازدهی مرتع، حفظ گونه‌های گیاهی مرغوب و تضعیف نشدن مرتع شود.
- موجب کاهش وزن دام‌ها نشود.
- اجرای روش چرا در منطقه عملی باشد (متناسب با امکانات، اهداف، منابع طبیعی مانند آب و جز آن باشد).
- چه روش‌های چرای برای یک مدیریت چرای مناسب وجود دارد؟

۱- روش چرای تناوبی یا گردشی

روی هم‌رفته، در مراتعی که وضعیت گیاهان مرتعی مرغوب و متفاوت بوده، خاک مرتع دچار فرسایش و تخریب نشده است و وضعیت کلی مرتع تایید می‌شود، می‌توان از این روش چرای استفاده کرد.

اساس این روش به این صورت است که مرتع به چند قطعه تقسیم شده و در این قطعات، دام به‌طور تناوبی (چرخشی) چرانده می‌شود؛ بدین ترتیب که مثلاً چرای دام از قطعه یک آغاز می‌شود و پس از قطعه مزبور، چرا در قطعات دو، سه و تا آخر، ادامه می‌یابد و دوباره از قطعه یک، شروع می‌شود. شکل نه روش چرای تناوبی یا چرخشی را نشان می‌دهد که مرتع به هشت قطعه مساوی تقسیم شده است؛ طول فصل چرا هشتاد روز، طول مدت چرا در هر قطعه پنج روز و دفعات چرا در هر قطعه دو بار است.

شکل ۹- روش چرای تناوبی یا گردشی

روش چرای تناوبی یا گردشی چه فایده‌هایی دارد؟

- وقتی تعداد زیادی دام به یک قطعه کوچک وارد می‌شوند، به‌طور یکنواخت از علوفه مرتع استفاده می‌شود و هنگامی که دام به قطعه دیگر می‌رود، فرصتی به گیاهان قطعه اول داده می‌شود تا به رشد خود ادامه دهند.
- از چرای تکراری در قطعات جداشده در اوایل بهار و درحقیقت، از چرای زودرس بهار جلوگیری می‌شود.

- از هدررفت علوفه در سطح مرتع جلوگیری می‌شود.

- دام راه‌پیمایی کمتری دارد و درنتیجه، خاک کمتری را لگدکوب می‌کند.
- موجب تأمین قدرت رویشی و قوی شدن گیاهان مرتعی در سطح مرتع می‌شود، بدون اینکه درآمد مرتع‌دار کاهش یابد.

روی هم‌رفته، مرتع‌دار در هر منطقه می‌تواند باتوجه‌به آب‌وهوا، نوع گیاهان مرتعی، نوع دام و وضعیت خاک، فاصله بین دو تناوب یا گردش را به‌صورت تجربی تعیین کند.

۲- روش چرای تاخیری

روی هم رفته، از این روش چرا می توان در مراتعی استفاده کرد که به سبب رعایت نکردن اصول مدیریت چرا، دچار تخریب شده اند و جاهای خالی از گیاه در سطح مرتع مشاهده می شود.

در این روش چراپی، برای مدتی، از ورود دام به مرتع جلوگیری می شود و پس از آن تاریخ، اجازه ورود دام به مرتع داده می شود. تاریخ ورود دام به مرتع، هم زمان با رسیدن بذره های گیاهان مرغوب و خوش خوراک مرتعی است. در حقیقت، هدف از اجرای این سیستم چراپی، افزایش کمیت و کیفیت گیاهان مرغوب و خوش خوراک در مرتع است.

روش چرای تاخیری چه فایده هایی دارد؟

- نهال های جوان به سبب چرا نشدن، فرصت می یابند به خوبی رشد کنند و مستقر شوند و مقدار بذره های گیاهان مرتعی افزایش می یابد که در نتیجه، نسل گیاهان پایدار می ماند تا در سال های آینده، بیشتر رشد و نمو کنند.
- هنگام ورود دام به مرتع، بذره های گیاهان با سم دام در زیر خاک قرار می گیرد و تعداد زیادی از این بذرها، در سال بعد سبز می شوند.

۳- روش چرای تناوبی - استراحتی

در مراتعی که آثار اولیه تخریب مشاهده می شود و میزان گیاهان مرتعی مرغوب نسبت به قبل کمتر شده است، می توان از این روش چراپی برای چند سال استفاده کرد. بدیهی است که پس از رفع شدن مشکل، می توان روش چرای تناوبی یا گردشی را به کار بست.

در این روش، مرتع به چند قطعه یا قسمت تقسیم شده و در قسمتی از مرتع در طول فصل چرا یا فصل بهره برداری، دام چرا نمی شود تا گیاهان فرصتی برای رشد و نمو بیابند. بدیهی است که در قطعات دیگر مرتع، دام چرا می کند. بنا به وضعیت

آبوهوایی، نوع گیاهان مرتعی (که هدف از مدیریت مرتع، افزایش آنها است)، وضعیت مرتع و مقدار علوفه تولیدی، بین یک‌چهارم تا یک‌سوم سطح مرتع، تحت برنامه استراحتی قرار می‌گیرد.

۴- روش چرای تناوبی - تاخیری

روی‌هم‌رفته، این روش چرا در مراتعی به کار می‌رود که به سبب رعایت نکردن اصول مدیریت چرا، دچار تخریب جزئی شده‌اند و مشکل بقای نسل دارند. در چنین مراتعی، گیاهان بر اثر چرا فرصت تولید بذر نمی‌یابند.

در این روش نیز مرتع به چند قطعه تقسیم شده، یک قطعه برای بذرکاری طبیعی در نظر گرفته می‌شود. پس از رسیدن بذرها، این قطعه وارد برنامه چرا می‌شود و سایر قطعات به‌طور تناوبی یا گردشی بهره‌برداری می‌شوند.

در یک چرای برنامه‌ریزی‌شده، باید به سئوالات زیر پاسخ داد:

- چه زمانی باید دام وارد مرتع شود؟
- توقف دام در مرتع چه مدت زمانی ادامه دارد؟
- چه زمانی باید دام از مرتع خارج شود؟

۱- چه زمانی باید دام وارد مرتع شود؟

زمان ورود دام به مرتع، به آمادگی مرتع بستگی دارد که خود به آمادگی گیاهان مرتعی برای چرا، جلوگیری از چرای زودرس و نیز آمادگی خاک مرتع برای جلوگیری از لگدکوبی خاک وابسته است. تاریخ آمادگی در مراتع با خصوصیات آبوهوایی، خاکی، جغرافیایی و نوع گیاهان مختلف، متغیر است که مرتع‌داران باید بر اساس شرایط هر مرتع، تاریخ آن را مشخص کنند.

۲- توقف دام در مرتع چه مدت زمانی ادامه دارد؟

باتوجه به استفاده از روش چرای بسته، درباره مدت توقف دام در مرتع، تعداد دفعات چرا و تعداد قطعات چرا مطرح می‌شود.

تعداد دفعات چرا

تجربیات علمی ثابت کرده که اگر گیاهان مرتعی در مراحل اولیه رشد چرا شوند، رشد مجدد بهتری دارند و هرچه این گیاهان به سوی مراحل رشد کامل بروند، رشد مجدد کمتر می‌شود (در مناطق خشک و نیمه‌خشک، این اختلاف شدیدتر است) به‌طوری که اگر گیاهان در مرحله گل‌دهی چرا شوند، مقدار رشد مجدد آن‌ها برای چرای بعدی کافی نخواهد بود.

باتوجه به شرایط محیط و حاصلخیزی خاک و نوع گیاهان، مدت‌زمان لازم برای آمادگی به چرا از رشد مجدد متفاوت است. همچنین در یک مرتع مشخص نیز زمان لازم برای آمادگی چرای دوم، با زمان لازم برای آمادگی چرای سوم یا چرای چهارم، برابر نخواهد بود و هرچه گیاهان به مراحل تکامل رشد یا خاتمه رشد خود نزدیک شوند، به مدت‌زمان بیشتری برای رشد مجدد نیاز دارند و در نتیجه، مدت‌زمان بیشتری برای آمادگی مرتع لازم است. برای نمونه، در مناطق معتدل مرطوب، زمان لازم برای آمادگی رشد مجدد گیاهان و آمادگی برای چرای دوم، ۲۰ تا ۲۵ روز، مدت‌زمان ضروری برای آمادگی چرای سوم پس از خاتمه چرای دوم، ۴۰-۳۰ روز و سرانجام ۴۰ تا ۵۰ روز، زمان لازم برای آمادگی چرای چهارم پس از خاتمه چرای سوم است. از همین‌رو در مناطق معتدل مرطوب، تعداد دفعات چرا بیشتر ۳ تا ۵ و به‌طور متوسط، چهار بار در نظر گرفته شود. بدیهی است در مناطق گرم مرطوب با طول دوره رشد گیاهی طولانی، تعداد دفعات چرا افزایش می‌یابد.

تعداد دفعات چرا با کاهش میزان بارندگی، کاهش می‌یابد؛ بنابراین، در مناطق نیمه‌خشک و نیمه‌مرطوب، تعداد دفعات چرا، ۲ تا ۳ بار، در مناطق خشک، ۱ تا ۲ بار،

در مناطق بیابانی، یک بار در سال و به ندرت، دو بار در سال در نظر گرفته می شود. در مناطق کوهستانی و مرتفع، با وجود رطوبت برای رشد گیاهان، به سبب کاهش دوره رشد گیاهی تعداد دفعات چرا محدود می شود. به طوری که در مناطق نیمه کوهستانی مرتفع (تحت آلی)، تعداد دفعات چرا ۳ تا ۴ بار و در مناطق کوهستانی مرتفع (آلی)، تعداد دفعات چرا ۲ تا ۳ بار است.

تعداد قطعات چرا

در مشخص کردن تعداد قطعات چرا، افزون بر شروع رشد مجدد گیاهان مرتعی، ملاحظه موارد بهداشتی از نظر آلوده شدن دام ها به انگل ها (به ویژه نماتود ریه و نماتود دستگاه گوارشی) در نظر گرفته می شود. تخم و لارو نماتودها، از طریق فضولات دام در سطح مرتع پخش می شود.

چنانچه تخم و لارو نماتودها در شش روز اول، از طریق بلع وارد بدن دام شود، در دستگاه گوارش از بین می رود ولی پس از این مدت (۳۰ تا ۴۵ روز)، به صورت خطرناکی دام را آلوده کند. البته پس از سپری شدن مدت مذکور و نیز با افزایش درجه حرارت و خشکی محیط، لاروها از بین می روند.

باتوجه به نکات فوق، توقف دام در هر قطعه طی فصل چرا، در اوایل بهار در مناطق مرطوب خطر آلودگی دام ها به نماتود را از بین می برد. البته این شیوه در مناطق نیمه خشک و خشک توصیه نمی شود و با برنامه ریزی و اجرای صحیح مدیریت توقف دام در مرتع، می توان با این انگل مبارزه کرد.

نظر به آنچه ذکر شد؛ اگر طول مدت توقف دام در هر قطعه، چهار روز منظور شود و باتوجه به شرایط محیط و مرتع، طول مدت چرای اول ۲۸ روز در نظر گرفته شود، می توان تعداد قطعات لازم برای چرای اول را طبق فرمول زیر محاسبه کرد.

تعداد قطعات لازم برای چرای اول = طول مدت چرای اول ÷ طول مدت توقف

$$۲۸ \div ۴ = ۷ \quad \text{قطعه}$$

دام در هر قطعه

اگر مقدار علوفه حاصل از رشد مجدد گیاهان، معادل با مقدار علوفه حاصل از رشد اولیه همان گیاهان باشد، این مقدار برای چرای بعدی کافی خواهد بود ولی در عمل، به جز رشد مجدد اول و آن هم در مناطق مرطوب، در رشدهای مجدد دیگر (اگر وجود داشته باشد)، مقدار علوفه کمتر است و در نتیجه، تعداد قطعات محاسبه شده برای چرای اول، برای تامین نیاز دامها در دفعات چرای بعدی کافی نخواهد بود و ضروری است که برای جبران این کمبود، قطعات اضافی دیگر در نظر گرفته شود. روی هم رفته در مناطق خشک، به سبب پایین بودن مقدار رشد مجدد، تعداد قطعات چرا بیشتر خواهد بود. با توجه به این نکته، تعداد قطعات در مناطق مرطوب، ۱۶-۱۲ قطعه، در مناطق نیمه خشک و خشک، ۳۵-۳۴ قطعه و سرانجام در مناطق بیابانی، ۶۱-۳۳ قطعه خواهد بود.

۳- چه زمانی باید دام از مرتع خارج شود؟

در خروج دام از مرتع، دو موضوع مهم است:

الف- برای خروج دام از قطعات مرتع در دوره فصل چرا، توجه به ظهور رشد مجدد گیاهان ضروری است و دام باید پیش از آن، از مرتع خارج شود.

ب- هنگام خروج دام از قطعات مرتع در خاتمه فصل چرا، باید به تاثیرات آخرین چرا بر رشد گیاهان در سال بعد توجه کرد. در ادامه، نمونه ای از چرای برنامه ریزی شده در مراتع نیمه خشک ارائه می شود:

فرضیات مسئله:

دام مدنظر: گوسفند

تعداد دام: چهارصد راس

مقدار علوفه قابل برداشت در هکتار: ۳۶۰ کیلوگرم

تولید رشد اول: ۱۹۸ کیلوگرم برابر با ۵۵ درصد تولید سالانه

تولید رشد دوم: ۱۰۸ کیلوگرم برابر با سی درصد تولید سالانه

تولید رشد سوم: ۵۴ کیلوگرم برابر با ۱۵ درصد تولید سالانه

طول مدت فصل چرا: ۱۲۰ روز

طول مدت چرای اول: ۲۵ روز

تعداد دفعات چرا: سه بار

و علوفه لازم برای مصرف روزانه هر راس دام، ۱/۵ کیلوگرم است.

باتوجه به فرضیات فوق، مقدار علوفه لازم در طول مدت چرای اول با استفاده از

رابطه زیر به دست می آید:

مقدار علوفه لازم در طول مدت چرای اول = تعداد دام × علوفه لازم
برای مصرف روزانه هر راس دام × طول مدت چرای اول

$$۴۰۰ \times ۱/۵ \times ۲۵ = ۱۵۰۰۰ \text{ کیلوگرم}$$

مساحت مرتع برای چرای اول برابر است با:

مساحت مرتع برای چرای اول = مقدار علوفه لازم در طول مدت چرای
اول ÷ مقدار علوفه تولیدشده در مرتع در رشد اول

$$۱۵۰۰۰ \div ۱۹۸ = ۷۵/۷۵ \text{ (هکتار ۷۶)}$$

طول مدت توقف دام در قطعات در چرای اول را پنج روز در نظر می گیریم؛

بنابراین، تعداد قطعات چرا مساوی است با:

تعداد قطعات چرا = طول مدت چرای اول ÷ طول مدت توقف دام در
قطعات در چرای اول

$$۲۵ \div ۵ = ۵ \text{ قطعه}$$

پس مساحت هر قطعه برابر خواهد بود با:

مساحت هر قطعه = مساحت مرتع برای چراى اول ÷ تعداد قطعات چرا

$$\text{(هکتار ۱۵)} \quad ۷۶ \div ۵ = ۱۵/۲$$

مقدار علوفه تولیدشده در مرتع برای چراى دوم (رشد مجدد گیاهان پس از چراى اول) مساوى است با:

مقدار علوفه تولید شده در مرتع برای چراى دوم = مساحت مرتع برای
چراى اول × مقدار علوفه تولیدشده در مرتع در رشد اول

$$\text{کیلوگرم} \quad ۷۶ \times ۱۰/۸ = ۸۲۰/۸$$

مقدار نیاز روزانه گله مساوى است با:

مقدار نیاز روزانه گله = تعداد راس دام × علوفه لازم برای مصرف
روزانه هر راس دام

$$\text{کیلوگرم} \quad ۴۰۰ \times ۱/۵ = ۶۰۰$$

تعداد روزهایی که گله می‌تواند از چراى دوم استفاده کند برابر است با:

تعداد روزهایی که گله می‌تواند از چراى دوم استفاده کند = مقدار
علوفه تولیدشده در مرتع برای چراى دوم ÷ مقدار نیاز روزانه گله

$$\text{روز} \quad ۸۲۰/۸ \div ۶۰۰ = ۱۳/۷$$

مقدار علوفه تولیدشده در مرتع برای چرای سوم (رشد مجدد گیاهان پس از چرای دوم) مساوی است با:

$$\text{مقدار علوفه تولیدشده در مرتع برای چرای سوم} = \text{مساحت مرتع} \times \text{برای چرای اول} \times \text{تولید رشد سوم}$$

$$۷۶ \times ۵۴ = ۴۱۰۴ \quad \text{کیلو گرم}$$

به همین ترتیب، تعداد روزهایی که گله می تواند از چرای سوم استفاده کند مساوی است با:

$$\text{تعداد روزهایی که گله می تواند از چرای سوم استفاده کند} = \text{مقدار علوفه تولیدشده در مرتع برای چرای سوم} \div \text{مقدار نیاز روزانه گله}$$

$$۴۱۰۴ \div ۶۰۰ = ۶/۸ \quad \text{روز}$$

بنابراین، جمع روزهایی که گله می تواند در طی چرای اول و دوم و سوم از این مرتع استفاده کند برابر است با:

$$\text{جمع روزهایی که گله می تواند در طی چرای اول و دوم و سوم از این مرتع استفاده کند} = \text{تعداد روز چرای اول} + \text{تعداد روز چرای دوم} + \text{تعداد روز چرای سوم}$$

$$۲۵ + ۱۳/۷ + ۶/۸ = ۴۵/۵ \quad (\text{روز } ۴۵)$$

باتوجه به مدت فصل چرا، تعداد روزهایی که باید برای گله علوفه تامین شود، برابر خواهد بود با:

تعداد روزهایی که باید برای گله علوفه تامین شود = طول مدت فصل
چرا - تعداد روزهای چراي اول و دوم و سوم

$$۱۲۰ - ۴۵ = ۷۵ \quad \text{روز}$$

نیاز علوفه در طول فصل چرا برابر خواهد بود با:

نیاز علوفه در طول فصل چرا = تعداد روزهایی که باید برای گله علوفه
تامین شود $\times$ مقدار نیاز روزانه گله

$$۷۵ \times ۶۰۰ = ۴۵۰۰۰ \quad \text{کیلوگرم}$$

در مراتع نیمه خشک، با پیشرفت مراحل رشد، کمیت و کیفیت علوفه کاهش می یابد؛ بنابراین، مراتعی که برای تامین کسری علوفه در نظر گرفته می شوند، حدود شصت درصد علوفه تولیدی مراتع قبلی، که از آغاز دوره رویش بهره برداری می شدند، علوفه قابل برداشت تولید می کنند.

از این رو، علوفه تولیدی مراتع دسته دوم، در واحد سطح برابر است با:

علوفه تولیدی مراتع دسته دوم در واحد سطح = مقدار علوفه قابل
برداشت در هکتار $\times$ شصت درصد علوفه تولیدی مراتع قبلی که از آغاز
دوره رویش بهره برداری می شدند

$$۳۶۰ \times ۰/۶۰ = ۲۱۶ \quad \text{کیلوگرم}$$

به عبارت دیگر، سطح مرتع اضافی موردنیاز برابر خواهد بود با:

سطح مرتع اضافی موردنیاز = نیاز علوفه در طول فصل چرا ÷ علوفه
تولیدی مراتع دسته دوم در واحد سطح

$$\text{هکتار (۲۰۸)} \quad ۴۵۰۰۰ \div ۲۱۶ = ۲۰۸ / ۳$$

تعداد قطعات در قسمت جدید مرتع نیز برابر خواهد بود با:

تعداد قطعات در قسمت جدید مرتع = سطح مرتع اضافی موردنیاز ÷
مساحت هر قطعه

$$\text{قطعه (۱۴)} \quad ۲۰۸ \div ۱۵ = ۱۳ / ۸$$

جمع تعداد قطعات مساوی است با:

جمع تعداد قطعات = تعداد قطعات در قسمت جدید مرتع + تعداد
قطعات چرا

$$\text{قطعه} \quad ۱۴ + ۵ = ۱۹$$

جمع مساحت مرتع موردنیاز مساوی است با:

جمع مساحت مرتع موردنیاز = سطح مرتع اضافی موردنیاز + مساحت
مرتع برای چرای اول

$$\text{هکتار} \quad ۲۰۸ + ۷۶ = ۲۸۴$$

بر اساس برنامه چرای شکل ۱۰، چنانچه تعداد قطعات مرتع ۳۲ (۴ قطعه اصلی و در هر قطعه اصلی، ۸ قطعه فرعی) و تعداد دفعات چرا سه بار باشد، برنامه چرای در هر بار چرا به شرح زیر است:

- در چرای اول: چرای دام از قطعه یک تا قطعه هشت (به طور متناوب) انجام می شود و بقیه قطعات (از قطعه ۹ تا ۳۲) در حالت استراحت هستند.
- در چرای دوم: چرای دام از قطعه یک تا قطعه ۲۴ (به طور متناوب) انجام می شود و قطعات ۲۵ تا ۳۲ در حالت استراحت هستند.
- در چرای سوم: چرای دام از قطعه یک تا قطعه هشت (به طور متناوب) انجام می شود. قطعات ۹ تا ۲۴ در حالت استراحت هستند. و دوباره چرای دام از قطعه ۲۵ تا ۳۲ انجام می شود.

تعداد قطعات چرا	۱-۸	۹-۱۶	۱۷-۲۴	۲۵-۳۲
دفعات چرا				
چرای اول	→			
چرای دوم			→	
چرای سوم	→			→

شکل ۱۰- برنامه چرا در منطقه نیمه خشک

خلاصه مطالب

یکی از شیوه‌های رایج بهره‌برداری از مراتع، پرورش و نگهداری دام در مرتع است؛ بنابراین، لازم است که چرای دام در مرتع، از روش‌های اصولی و صحیح مدیریت چرا تبعیت کند. مدیریت چرا یعنی مدیریتی که در آن با ایجاد تعادل دام و مرتع، به‌طور مناسبی از مراتع استفاده شود، بدون اینکه گیاهان و خاک مرتع آسیبی ببینند. همان‌طور که در این نشریه بیان شد، برای آنکه در مرتع مدیریت چرای خوبی برنامه‌ریزی شود، باید:

- نخست، به زمانی که دام می‌تواند در مرتع چرا کند، توجه شود.
- دوم، به مکان و محلی که دام می‌تواند چرا کند، توجه شود. به عبارت دیگر، مکان‌هایی که برای چرای دام منظور شوند که شایستگی مطلوب دارند.
- سوم، به نوع و ترکیب دامی که می‌تواند در مرتع چرا کند، توجه شود.
- چهارم، به ظرفیت چرا یا تعداد واحد دامی که می‌تواند در طول فصل چرا در مراتع منطقه چرا کنند، توجه شود.

- پنجم، به سیستم‌های چرای و روش‌های مختلف گله‌چرانی در مرتع، توجه شود. در این صورت، استفاده از مراتع مطابق با اصول علمی خواهد بود و پایداری اکولوژیکی آن برای بلندمدت، حفظ خواهد شد. استفاده درست و صحیح چرای دام، زمانی رخ می‌دهد که طبق برنامه‌های ذکرشده در این نشریه عمل شود و به زمان و مکان چرا، نوع و ترکیب دام، تعداد دام و روش‌های چرای متناسب با مرتع در ترسالی‌ها و خشک‌سالی‌ها، توجه شود تا از فشار چرا بر مراتع کاسته شود. اگر فشار چرا در مراتع کاهش نیابد، مراتع به سوی نابودی پیش می‌روند و در سال‌های بعد، با کاهش پوشش گیاهی و فرسایش خاک، روبه‌رو خواهیم شد. ضمن اینکه به سبب فقر پوشش گیاهی، عملکرد دام‌های چراکننده در مرتع نیز مطلوب نخواهد بود و سرانجام، به غیراقتصادی بودن مرتع‌داری منجر خواهد شد. در این شرایط، چون

بیشتر مرتع‌داران متمایل به نگهداری و پرورش دام هستند، از نظر تامین معاش به مضیقه خواهند افتاد.

در صورت توجه به اصول مدیریت چرا، از فشار چرا بر مراتع کاسته خواهد شد و در پی تحقق این مهم، مرتعداری نیز اقتصادی خواهد شد و مرتع‌داران افزون بر تامین معاش، می‌توانند در دیگر بخش‌های اقتصادی جامعه نیز سرمایه‌گذاری کنند.

خودآزمایی:

خوانندگان عزیز، لطفا پس از مطالعه نشریه، به سئوالات زیر پاسخ دهید:

- ۱- مدیریت چرا را تعریف کنید.
- ۲- مدیریت چراى دام چه فایده‌هایی دارد؟
- ۳- اگر بخواهیم مدیریت چراى خوب در مرتع داشته باشیم، باید چه کارهایی انجام دهیم؟
- ۴- دلایل کوچ زود هنگام به مراتع ییلاقی چیست؟
- ۵- چه روش‌های چرایى برای مدیریت چراى مناسب وجود دارد؟
- ۶- روش چراى تناوبى یا گردشى چه فایده‌هایی دارد؟
- ۷- روش چراى تاخیرى چه فایده‌هایی دارد؟
- ۸- چه عواملی باعث استفاده غیریکنواخت دام از مرتع می‌شوند؟
- ۹- در یک چراى برنامه‌ریزی‌شده، باید به چه سوالاتی پاسخ داد؟

فاصله مناسب از منابع آب و آبشخور یکی از راه‌های حفاظت و استفاده یکنواخت از مراتع است.

ISBN: 978-622-7949-53-7

